

Sanja Vulić
Zagreb

SELAČKI RJEČNIK

Siniša Vuković: **Ričnik sèlašškèga govora**, Laus, Split 2001.

Izlazak iz tiska *Ričnika selaškèga govora*, dočekan je u kulturnoj i znanstvenoj javnosti, posebice u Splitu i na području srednje Dalmacije, s velikim zanimanjem. Tomu su zacijelo dva razloga. Prvi je od njih rijetkost pojave takva djela. Naime, premda su od 1991. do sada objavljena čak 32 čakavska rječnika različita opusa, među njima su, do pojave selačkoga rječnika, samo četiri rječnika izvornih čakavskih govora sadržavala leksikografsku građu prikupljenu na splitskom otočju. Riječ je uglavnom o opsegom malim leksikografskim ostvarenjima, među kojima je samo Rokijev viški rječnik opsežnije leksikografsko djelo. Drugi je razlog mladost autora rječnika, po čemu je selački rječnik doista poseban, jer nije uobičajeno da dvadesetosmogodišnjak objavi dijalekatni rječnik jednoga mjesnoga govora s više od 10 000 riječi. Pritom je bitno istaći da je pojava rječnika izvornoga čakavskoga govora s tolikim brojem natuknica i inače prava rijetkost, neovisno o dobi autora.

Rječnik govora Selaca na otoku Braču sadržava leksičko blago jednoga mjesnoga govora koji pripada južnočakavskom dijalektu čakavskoga narječja, tj. dijalektu s dosljedno ikavskim refleksom jata (uz nekoliko ustaljenih ekavizama, kao što je npr. prilog *vōde* (< *ovde*), koji su uobičajeni i u drugim južnočakavskim govorima).

U svom leksikografskom pristupu rječničkoj građi, autor je nastojao primijeniti suvremenu metodologiju leksikografske obradbe natuknica u dijalekatnim rječnicima. U skladu s očekivanjima, glava se rječničkoga članka sastoji od natuknice u kanonskom obliku i osnovnih gramatičkih odrednica. Međutim, u tijelu članka, nakon navedene prijevodne semantizacije, u pravilu izostaju egzemplifikacije (tj. primjeri govorne uporabe natuknica u sklopu rečenice), a upravo su takvi primjeri važnom sastavnicom rječnika izvornih govora. S druge strane valja istaći da je na natuknicama redovito označen naglasak, kao i nenaglašene

dužine (tipa *rūkã*), tako da je na temelju rječnika moguće steći uvid u glasovne i akcenatske značajke toga čakavskoga govora. Natuknice pokazuju da je to govor čistoga samoglasničkoga sustava, bez dvoglasa ili promjene boje vokala, s čakavskim troakcenatskim sustavom, uz samoglasno *r* koje se ostvaruje bez svarabaktičkoga vokala. I brojne druge značajke prikupljenoga rječničkoga blaga jasno pokazuju da je riječ o tipično čakavskom govoru. Među takvim osobinama mogu se npr. spomenuti šćakavizmi *bāšćina*, *bratôvščina*, *klišća*, *ostâvščina*, *prīšć*, *šćãp*, *zviždãt*, *zviždãnje*. Čakavska je značajka i realizacija *ja*, *ža* umjesto *je*, *že* u riječima *jazik*, *žãt*, a ne *jezik*, *žet*, zatim slijed *re* umjesto *ra* u riječima *krëja*, *krëst*, *rëst*, slijed *re* umjesto *ro* u *grëb*, zatim realizacija *va* od nekadanjega *vã*, npr. u riječi *vãs* (u kojoj nije provedeno novoštokavsko premetanje *vas* > *sav*), tipično čakavsko premetanje glasova *r* i *l*, koje se provodi ne samo u temeljnom leksičkom fondu (npr. u riječima *lebrõ* i *slebrõ*) nego i u novijim posuđenicama kao što je npr. glagol *lepetirãt*. Tu su i drugi primjeri metateza, kao što je npr. premetanje *lv* > *vl* u nadimku *Avlīž* (< *Alviž*, prema staronjem. *Alwis* ‘svemudri’, iz kojega se, preko lat. *Aloisius*, razvila imenska inačica *Alojzije*). Spomenut ću još ovom prigodom čakavsko protetsko *-j-*, npr. u riječi *jūsta*, i depalatalizaciju *lj* > *j*, npr. *jūbica*, *jūdi*, *kadūja*, *košūja*. Stari skup *čr* sačuvan je u riječima *črivo*, *čr̃v*, ali ne i u oblicima pridjeva *cr̃n*, npr. *cr̃na jãma*, *cr̃na žig̃erica*, kao ni u tvorenicama od toga pridjeva, npr. *cr̃nica*, *cr̃nilo*, *cr̃nobõr*, *cr̃noglãvka*, *cr̃nosipãc*, *cr̃njãvina* itd.

Kao što je i uobičajeno, o paradigmatskim se oblicima riječi na temelju rječničke građe može znatno manje reći nego o glasovima, pogotovu kad nema egzemplifikacija. Ipak, i tu su uočljive čakavske značajke, kao npr. izjednačavanje nominativnoga oblika s akuzativnim u riječima *ćer* i *mãtër*. Unutar podjele čakavski sjeverozapad – čakavski jugoistok, primjeri tipa *vãvik* ‘uvijek’, *svã*, *svõ* ‘sva, sve’, *vazëst* i *vazimãt* ‘uzeti’ i ‘uzimati’, *vì* ‘ovaj’, zatim glagolski pridjevi radni *išã*, *išla*, *išlo*, u skladu s očekivanjima, jasno svrstavaju selački govor u jugoistočnu skupinu čakavskih govora.

U uvodnom dijelu rječnika autor, pomalo sa strahom da bi mu moglo biti prigovoreno, napominje kako je u mnogim slučajevima od jednoga glagola zabilježen i polazni oblik (infinitiv), i glagolski pridjev trpni, i glagolska imenica, te da je za svaki taj oblik formirao posebni rječnički članak. Takvo se uvrštavanje može opravdati, posebice kad je riječ o glagolskim imenicama i ostalim riječima koje se u selačkom govoru tvore od iste osnove. Njihovo navođenje omogućuje uvid u rječotvorbene veze, npr. u riječima *barufãt*, *barufãvãt*, *barũfa*, *barufãnt*. Time je, nakon glasova i oblika, obuhvaćen i treći dio gramatike koji je u okviru dijalekatnih značajki selačkoga govora moguće istraživati, a to je tvorba riječi.

Naravno, sve su mogućnosti budućih analiza različitoga tipa dobrim dijelom uvjetovane kvalitetom leksikografske obradbe rječničkoga blaga, a u selačkom je rječniku ta obradba takva da uglavnom omogućuje buduće raščlambe. Autor je nastojao za svaku riječ oblikovati poseban rječnički članak, izbjegavajući leksička gnijezda. Time je omogućio korisnicima brzo i jednostavno snalaženje u rječniku, jer je svaka riječ na svom mjestu po abecedi. Leksička gnijezda primjenjuju se samo pri uvrštavanju frazema i ostalih dvočlanih ili višočlanih izraza u rječnik.

Kao još jednu dobru stranu ovoga rječnika svakako valja spomenuti savjestan pristup leksičkoj semantici, tj. desnoj strani rječničkoga članka. Posebice je to važno spomenuti s obzirom na činjenicu da u okviru dijalekatne leksikografije selački rječnik pripada među najopsežnije. Veliki broj natuknica i uglavnom dobro razrađena leksička semantika dobrim su temeljem budućih leksikoloških analiza selačkoga govora. Pri prelistavanju selačkoga rječnika odmah je uočljivo da je tu riječ o tipičnom srednjodalmatinskom južnočakavskom leksiku s obiljem romanizama, ali također i s većim brojem novijih riječi, preuzetih iz standardnoga jezika i iz žargona, koje su se vrlo dobro prilagodile sustavu selačkoga govora, posebice akcenatski, što svjedoči o još uvijek snažnom otporu toga govora novoštokavizaciji. Unatoč brojnim romanizmima i inim posuđenicama, u rječniku se mogu naći i mnoge zanimljive riječi iz staroga sloja hrvatskoga leksika. Tu je činjenicu tim prije važno istaći kad se ima na umu da je čakavska leksička starina u pravilu bolje sačuvana u sjeverozapadnoj skupini čakavskih govora nego u jugoistočnoj kojoj pripada selački govor. U spomenutom kontekstu valja npr. istaći staru hrvatsku riječ praslavenskoga podrijetla *blaziŋja*, koja se rabi usporedno s romanizmom *kušín* (npr. tal. *cuscino*), dok standardnojezični turcizam *jastuk* u selačkom govoru nije zabilježen. Isto tako nije zabilježen standardnojezični turcizam *krevet*, ni balkanski grecizam *miris*, odnosno glagol *mirisat*, ali jesu stare hrvatske riječi, kao što su imenice *pösteja* i *vônj*, odnosno glagol *vonjät*. Tu je i riječ *brodičica* u značenju 'manji brod za ribarenje i plovidbu'. Taj primjer potvrđuje uporabu hrvatskoga naziva *brodica* za oznaku manjeg plovila općenito, a ne neke posebne vrste. Zato bi taj naziv mogao u standardnom jeziku sasvim dobro zamijeniti turcizam *čamac*, koji se u mediteranskom dijelu Hrvatske nikada i nije udomaćio. U selački su rječnik uvršteni i termini *barkëta*, *gajëta*, *kaič* i *leüt* kojima bi valjalo precizirati značenje. Zanimljiv je i glagol *stinūt* u značenju 'hladnjeti, mrznuti' koji se u hrvatskoj književnosti može pratiti još od doba začinjavaca (od kojih jedan pjeva kako *ljübäv stīne*), a i danas je sastavnim dijelom standardnoga jezika, premda sa stanovitim značenjskim pomakom. Složenica *vīnoriz*, koja se u selačkom

govoru rabi u značenju ‘vrsta sječiva koje se koristi u vinogradu za rezidbu’ poznata je npr. i u trogirskom kraju u blagdanskom imenu *Matij Vīnoriz*. Starih hrvatskih zanimljivih riječi, koje su zajedničke različitim hrvatskim govorima i dijalektima ima još niz, kao npr. *nenāvīdīt*, *nenāvīdan* u značenju ‘zavidjeti’, ‘zavidan’, zatim *kīće* u značenju ‘grane sa zelenim lišćem’. Oblici *nenavidit*, *nenavidan* rabe se u brojnim čakavskim govorima, pa su uobičajeni i u gradišćanskohrvatskim govorima, a susreću se i izvan čakavskoga područja, npr. u djelima Ivana Petreša, novoštokavskoga ikavskoga bunjevačkohrvatskoga pisca iz mađarskoga dijela Bačke, u prvim desetljećima 20. stoljeća. Osobito je zanimljiva selačka riječ *vīganj* u značenju ‘kovački mijeh kojim se raspirivala vatra’. Ta je riječ inače u slavenskim jezicima uglavnom poznata u značenjima ‘nakovanj’ i ‘kovačnica’, a u tom posljednjem značenju posudili su je i Mađari. U hrvatskim pak govorima ima različita značenja, ali uvijek su vezana uz vatru ili dim. Tako je npr. u Konavlima bilo uobičajeno preskakivanje vignja u određenim prigodama, a u govorima Umoka i Vedešina u zapadnoj Mađarskoj, koji su jedini gradišćanskohrvatski kajkavski govori, riječ *vīgenj* rabi se u značenju ‘dimnjak’, te usporedno izvedenica *vignjār* u značenju ‘dimnjačar’.

Naravno, u selačkom govoru ima i vrlo interesantnih tuđica. Takva je npr. selačka riječ *tōč* u značenju ‘kamenica koja se rabi pri mljevenju maslina’, odnosno u značenju ‘uljara u kojoj se priređuju masline’. Vrlo joj je srodna inačica *tōč* u značenju ‘prostorija u kojoj se obrađuju masline’ koja se rabi u govorima Bakarca i Škrljeva na sjevernom Jadranu. Inače se taj romanizam u čakavskim govorima najčešće rabi u realizaciji *torkul* (prema tal. *torchio*). Zanimljivo je pritom da su realizacije srodne selačkoj uobičajene na najsjevernijem području hrvatskoga dijela Jadrana, i to obično u inačici *tōš*, npr. u Mošćeničkoj Dragi i Labinu u Istri te na otoku Cresu u značenju ‘sprava (u novije vrijeme i stroj) za tiještenje maslina, tijesak, preša’. Ovom ćemo prigodom još izdvojiti i selački romanizam *terīn* u značenju ‘povjetarac’. Ta se riječ inače susreće u još nekim čakavskim govorima u značenju ‘lagani vjetar koji puše s kopna prema moru’ (prema tal. *terra*) u značenju ‘kopno’, npr. u Trogiru u inačici *terīn* ili sjevernije u Senju u realizaciji *terīn*. Mnogi od romanizama zabilježenih u selačkom rječniku u hrvatskom su jeziku u uporabi stoljećima, kao npr. *tudēški* u značenju ‘njemački’ (prema talijanskom *il tedesco*; *la lingua tedesca*). Ta se riječ susreće na našem mediteranskom području i izvan čakavskoga narječja pa je npr. rabi Marin Držić u Dundu Maroju. Uz brojne romanizme ima i ponešto zanimljivih tuđica drukčijega podrijetla, kao npr. stari, u hrvatskom jeziku vrlo prošireni hungarizam *betēg*, *betēžan* u značenju ‘bolest, bolestan’, a i stari su pisci znali patiti od *betega ljuvenog*.

Ovaj rječnik svakako predstavlja i vrlo vrijedan prilog razvoju istraživanja dijalekatne terminologije. To je jedini čakavski rječnik sa znatnije zastupljenim kamenarskim nazivljem, a i biljno je nazivlje prilično zastupljeno. Izuzmemo li mali botanički terminološki čakavski rječnik Ambroza Haračića, koji je pod naslovom *Prilog za narodnu botaničku nomenklaturu* objavljen daleke 1894. g., selački rječnik pripada čakavskim rječnicima sa znatnije sabranim biljnim nazivljem, barem među onima koji su objavljeni. Postoji naime čitav niz malih gradišćanskohrvatskih čakavskih rječnika biljnoga nazivlja koji su, nažalost, još uvijek u rukopisu. Među objavljenim čakavskim dijalekatnim rječnicima, veća je pozornost biljnom nazivlju uglavnom posvećivana u nekim opsegom malim leksikografskim radovima s kraja 19. i početka 20. stoljeća. Tu je moguće spomenuti Grgurić-Kasandrićeve *Riječi sakupljene na hvarskom otoku* (1880.), Gastrapellijev rad *Nekoliko riječi u čakavštini* (1880.-1882.) s leksičkom građom uglavnom iz Blata na Korčuli te Tentorov mali ilustrativni rječnik creskoga govora (1908.).

Kad je riječ o nazivima dana u tjednu, manje je zanimljiv stari čakavski naziv *prvīdān* za 'ponedjeljak', koji je zajednički brojnim čakavskim govorima, a više je zanimljiv naziv za utorak *utōrij*. Naime, u prvotnom obliku *vbtori* u značenju 'drugi', obično je nakon ispadanja poluglasa reduciran i glas *v* ispred *t* pa se u čakavaca utorak najčešće naziva *tōri*, npr. na otoku Drveniku, ili *tōrak*, npr. u Tkonu na Pašmanu. U selačkom primjeru početno *v* nije reducirano nego se dogodila promjena *vʒ > u*, kao u štokavaca. Naravno, selački govor nipošto nije jedini čakavski govor u kojemu se realizirala promjena *vʒ > u* u tom primjeru.

Selački nazivi mjeseci tipično su čakavski otočki, tj. kombinacija starih hrvatskih naziva i internacionalizama, s tim da je u ovom govoru samo za drugi mjesec sačuvan hrvatski naziv pa glasi *vejāča*. Inače, u pojedinim je čakavskim otočkim govorima sačuvan i hrvatski naziv *sīčanj* (npr. na Drveniku, u Tkonu na Pašmanu, u Poveljani na Pagu), dok je u Selcima *jenār*. Razumije se, ima i čakavskih otočkih govora s drukčijim kombinacijama, npr. sa sačuvanim hrvatskim nazivima za posljednja dva mjeseca u godini (npr. na otoku Drveniku gdje se stari hrvatski nazivi rabe za dva prva i dva posljednja mjeseca u godini). Valja ipak istaći da takve kombinacije nisu samo čakavski specifikum, pa svojevrsnu kombinaciju starih hrvatskih naziva i međunarodno općeprihvaćenih latinizama susrećemo npr. u djelima Miše Jelića, šokačkoga štokavskoga ikavskoga pisca iz mađarskoga dijela Bačke, koji glavninu svoga opusa oblikuje u trećem i četvrtom desetljeću te u prvoj polovici petoga desetljeća 20. stoljeća. Taj pisac npr. rabi nazive *travanj*, *srpanj* i *avgust*.

Valja još spomenuti i golemu onomastičku građu koja je uvrštena u ovaj rječnik. U sklopu blagdanskih imena posebice je zanimljivo ime *Mart'ınovo l'ito* za blagdan svetoga Martina, 11. studenoga. U sjevernijim hrvatskim područjima poznat je naziv *miholjsko leto* za kasno ljeto oko blagdana sv. Mihovila, 29. rujna. Klimatska razlika između juga i kontinentalnoga dijela vidljiva je i u tim primjerima jer selačko blagdansko ime kazuje kako je moguće da toplo vrijeme potraje do sredine studenoga. Zanimljivo je i selačko ime *Poč'el'ò* za Novu godinu, koje je i Tonko Radišić zabilježio u svom *Ričniku spliskog govora*. Za Staru se godinu rabi ime *Sv'řha*, koje se može usporediti sa sintagmom *Svrha od godišta* u Kašića, a također s imenom *Svrgodište* u pojedinim govorima u Slavoniji te u bačkih Hrvata, koji usto rabe i ime *Svrgodina*.

Inače je onomastička građa, koja je uvrštena u selački rječnik, vrlo zanimljiva. Među abionimnom građom susrećemo ekonime / ojkonime, čije su realizacije prilagođene selačkom govoru, npr. *Antifog'ast* (Antofagasta), *Jeruz'olim* (Jeruzalem), *Vrb'anj* i *Sv'eta Ned'ija* (naselja na Hvaru), *R'ahotica* i *Stiv'an* (mjesto na Braču), *M'òš'ij* (izumrlo naselje u blizini Gornjega Humca na Braču), *Bil'novi dv'ori*, *M'ala b'and'a*, *Nadk'uce* (predjeli Selaca), *Tv'rdaj* (dvorac Petra Hektorovića u Starom Gradu), *Sokol'ana* (zgrada na središnjem trgu u Selcima), zatim različite mikrotoponime, npr. *B'abina* (poljoprivredno zemljište), pa brojne hidronime koji su uglavnom imena uvala, npr. *L'uka*, *M'ala g'arma*, *M'ala zabriška*, *Pl'aza*, *Podstražišće*, *Pot'očina*, *Prv'a v'ala*, *R'adonja* ili obalni toponimi, npr. *Barkad'ela* (sazidana obala između uvale Radonja i Sumartina), *V'eli m'ost* (mul u jednoj uvali), *Tank'i rat'ac* (rt), *Šir'oki rat'ac* (rt), *Stud'enski rat'ac* (rt). Od abionima još su zabilježeni oronimi, npr. *B'ijokovo* (planina), *Sv'eti K'uzma* i *Damj'an* (brdo), *Sv'eti T'oma* (brežuljak), *Sid'eci r'ed* (visoka kamena litica), zatim hodonimi, npr. *Štr'ada* (ime raskrižja) i imena kamenoloma, npr. *Nož'ica*, *Pulicij'otova petr'ada*, *Zalandrije petr'ada* te razni hrematonimi, npr. *Ajd'uk* (ime nogometnoga kluba), *A'va Marija* (molitva i zvon) itd. Bionimnu građu u rječniku, u prvom redu sačinjavaju različiti tipovi osobnih imena (uključujući hipokoristike, nadimke i dr.), dok od skupnih antroponima, u skladu s očekivanjima, prevladavaju etnici, ženski, npr. *R'ahotiška*, *Stiv'anika*, *Sumart'inka* i muški, npr. *Stiv'anjnin*, *Sup'etranin*, ali ima i etnonima, npr. *Puj'iz* (Talijan). Među pojedinačnim antroponimima nađe se i pokoji sanktorem, npr. *Magdal'ina* (sv. Marija Magdalena). Uz ojkonim *Paj'iz* (Stari Grad na Hvaru), rabi se i apelativ *paj'iz* u značenju 'manje naselje'.

Navedeni primjeri jasno pokazuju raznolikost leksičke građe sabrane u selačkom rječniku. Budući da je sastavljanje svakoga rječnika, a posebice dijalekatnoga,

mukotrpan posao, u takvom tipu djela nije moguće očekivati savršenost ni kad se radi o opsegom znatno manjim rječnicima nego što je selački. Zato stanovite propuste valja razumjeti, jer ih u rječnicima uvijek ima. Međutim, uvodna studija, koja prethodi selačkomu rječniku, kakvoćom donekle zaostaje za leksikografskim djelom na koje se odnosi. No, u sklopu djela u cjelini ta se činjenica može zanemariti pa selački rječnik možemo smatrati značajnim prinosom čakavskoj dijalektnoj leksikografiji na početku 21. stoljeća.